

J.E. Verschaffelt (1870-1955) en de Vlaamse Beweging

BART VAN CAMP

Inleiding

Op 22 december 1995 was het 40 jaar geleden dat Jules Emile Verschaffelt, Gents hoogleraar en natuurkundige, in Den Haag overleed. De verjaardag van dit overlijden ging niet onopgemerkt voorbij. Vorig jaar werd in de reeks *Uit het verleden van de RUG*, een initiatief van het archief van de Universiteit Gent, een publikatie aan hem gewijd.¹ Daarnaast opende in 1995 het Gentse *Museum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen* zijn deuren voor het publiek met een gelegenheidstentoonstelling die de figuur van Verschaffelt onder de aandacht bracht.

Wetenschappelijke loopbaan

Jules Emile Verschaffelt is ongetwijfeld één van de belangrijkste Vlaamse natuurkundigen geweest tijdens de periode 1900-1940, zowel op het vlak van het wetenschappelijk onderzoek als dat van het onderwijs in de fysica. Het eerste deel van zijn opleiding speelt zich af in Gent. Onder invloed van Julius MacLeod zullen zijn eerste wetenschappelijke artikels het daglicht zien. Onderwerp van die artikels was toen nog de biologie. Nadien zou Verschaffelt, op aanraden van diezelfde MacLeod voor wie hij een grote bewondering koesterde, de weg van de wiskunde en natuurkunde inslaan.

De oriëntatie naar wiskundige en fysische onderwerpen werd zeker in de hand gewerkt door zijn verblijf in Nederland, eerst in Amsterdam en later in Leiden. Nederland beleefde in die tijd een gouden eeuw op het vlak van de natuurkunde. In Leiden kwam Verschaffelt in contact met drie toekomstige Nobelprijswinnaars: J.D. van der Waals, H. Kamerlingh-Onnes en H.A. Lorentz. Zijn verblijf in Nederland vormde de aanzet voor een loopbaan met internationale dimensies.

1. B. VAN CAMP, M. DORIKENS en L. DORIKENS-VANPRAET, *J.E. Verschaffelt (1870-1955)*, Gent, 1995, 113 p. (Uit het verleden van de RUG, nr. 37).

In 1906 keerde Verschaffelt naar België terug als docent aan de Université Libre de Bruxelles (ULB); tijdens de oorlog wijkt hij opnieuw uit naar Nederland. De gedeeltelijke vernederlandsing van de Gentse universiteit lokt de natuurkundige dan weer opnieuw naar zijn geboortestad. Als hoogleraar in de fysica krijgt hij de kans om zich volledig te wijden aan de opbouw van een volwaardig natuurkundig laboratorium. Verschaffelts colleges, zijn laboratorium en zijn assistenten vormen de basis voor een hoogstaand wetenschappelijk én Nederlandstalig onderwijs aan de Gentse universiteit. Daarnaast legde hij een voor Vlaanderen ongekennde onderzoeksactiviteit aan de dag.

Na de Tweede Wereldoorlog keerde Verschaffelt terug naar zijn tweede vaderland, Nederland, waar hij op 22 december 1955 overleed.

Verschaffelt en de Vlaamse Beweging

Niets laat vermoeden dat Verschaffelt een vooraanstaand man is geweest in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. De geschiedschrijving weerspiegelt dat ook. Verschaffelt heeft nooit belangrijke geschriften gewijd aan de Vlaamse kwestie. Hij heeft het Belgisch feit nooit in vraag gesteld. En hij hield zeker niet van het Vlaams-nationalisme, dat hij beschouwde als *“een ziekelijk aankweken van een overdreven nationaal gevoel”*.²

Zelfs op het terrein waar hij actief was, dat van de wetenschap, heeft Verschaffelt sceptisch en vaak negatief gereageerd op wat dan toch het moment had moeten zijn voor de Vlaamse wetenschappelijke emancipatie, namelijk de oprichting van eigen academiën in 1938.

Toch kan men de wetenschappelijke loopbaan van Verschaffelt, zoals hierboven geschetst, eenvoudigweg niet begrijpen als men de Vlaamse kwestie buiten beschouwing laat.

De feitelijke en materiële omstandigheden van zijn carrière bewijzen dit afdoende. Het begint met zijn verblijf aan de ULB, vlak na de Eerste Wereldoorlog. Een verblijf dat echter van korte duur is, vooral omwille van het virulente en agressieve belgicisme dat het maatschappelijke leven toen beheerste. Zelfs een overtuigend passivist als Verschaffelt werd ermee geconfronteerd. Zijn terugkeer naar Gent is dan weer een gevolg van de gedeeltelijke vernederlandsing van haar universiteit.

2. E. HENRIOT, *J.E. Verschaffelt*, in: *Koninklijke Academie van België. Jaarboek voor 1957*, CXXIII, 1957, pp. 61-63.

Getuige hiervan de drukke briefwisseling die op gang kwam tussen de Gentse wetenschapper en Pierre Nolf, de minister die het compromis-wetsontwerp had ingediend over een gedeeltelijke vernederlandsing. Amper twee maanden nadat zijn wetsontwerp door beide Kamers was goedgekeurd, nam hij contact op met Verschaffelt die toen in Haarlem verbleef. Minister Nolf volgde de onderhandelingen om de Nederlandstalige fysicus naar de Gentse universiteit te lokken, op de voet.

Met zijn aanstelling was Verschaffelt nog niet verlost van de taalconflicten. Op de achtergrond van zijn colleges, zijn wetenschappelijk werk en zijn inspanningen om een natuurkundig laboratorium op te bouwen, dwaalt telkens weer het communautaire spook rond. Immers, de splitsing van de verschillende leerstoelen werkte de concurrentie in de hand, met als inzet natuurkundige tijdschriften, boeken, meetinstrumenten en de daaraan verbonden subsidies. Verschaffelts houding tegenover zijn Franstalige collega, Paul Drumaux, was bijzonder koel. Zulke twisten kwamen in die dagen trouwens meer voor, want ook de bioloog Paul Van Oye, een vriend van Verschaffelt, had problemen met de docent van de Franstalige cursussen.

Zelfs de toekenning van de tienjaarlijkse prijs voor natuur- en scheikunde aan Verschaffelt in 1931 zorgde voor een communautaire rel waarbij de toenmalige Minister van Kunsten en Wetenschappen Maurice Vauthier voor Verschaffelt moest tussenkomen na hevige druk van Vlaamse wetenschappelijke kringen.

Verschaffelt is echter meer dan alleen maar een passieve toeschouwer van de Vlaamse Beweging. Al op jonge leeftijd kwam hij in de kringen rond het Willemsfonds terecht, een logische keuze voor iemand die vlaamsgezind en liberaal was. En ook binnen milieus die zich met de Vlaamse wetenschappelijke emancipatie bezighielden, was Verschaffelt geen onbekende. Toch geldt hier de regel dat zijn vlaamsgezindheid niet juist kan ingeschat worden zonder zijn professionele situatie in acht te nemen. Net zoals zijn wetenschappelijke loopbaan niet begrepen kan worden zonder de Vlaamse ontvoogdingsstrijd erbij te betrekken. Met die regel in het achterhoofd kan men de houding van Verschaffelt verklaren in de boycot van de Vlaamse studenten tegen de Nolfuniversiteit en bij de oprichting van de eigen Vlaamse Academiën in 1938.

Eerst en vooral was er het protest van de Vlaamse studenten die geen vrede namen met een gedeeltelijk vernederlandsde Gentse universiteit. Verschaffelt vreesde dat de boycot een argument was voor de franskiljons om te bewijzen dat er geen belangstelling bestond voor Nederlandstalig onderwijs. Zijn mening over de actievoerders was dan ook duidelijk: *“De boycotters zijn erger dan mokkende kinderen; die eten niet, omdat ze niet krijgen waar ze zin in hebben, maar de boycotters*

zeggen niet: eet niet!, ze zeggen, eet wat je niet lust, omdat je niet alles krijgt wat je wel lust"³. Uiteraard dachten niet alle professoren er zo over. Niettemin moest Frans Daels, een uitgesproken voorstander van de boycot, met lede ogen de verwatering van de actie aanschouwen. Pittig detail in de discussie was de volgende reden die Daels opgaf om het fenomeen te verklaren: "*Sommige van de Vlaamse leergangen worden zo goed en in feite zoveel beter dan de corresponderende Franse gegeven, dat de studenten er niet toe te bewegen zijn naar Franse te gaan. Voorbeeld: leergang Prof. Verschaffelt*"⁴.

Voor Verschaffelt primeerde het wetenschappelijk belang van nieuwe Vlaamse initiatieven op de ideologische rechtlijnigheid. Dit kwam al tot uiting in de beginjaren van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting, beschreven door Lode Wils.⁵ Ook in de discussie over de oprichting van eigen Vlaamse Academiën nam Verschaffelt dezelfde houding aan. Voor hem hadden de Vlamingen meer baat bij een tweetalige Belgische academie, en zeker niet bij aparte Vlaamse wetenschappelijke Academiën. Naar zijn mening was de Vlaamse wetenschap bovendien te weinig ontwikkeld om hiervoor in aanmerking te komen. Een argument dat hij putte uit zijn rijke internationale ervaring. Daarnaast vond hij dat het probleem van tweetaligheid een zuiver interne Belgische aangelegenheid was. Internationale contacten verliepen het best in het Frans of in een andere wereldtaal, meende Verschaffelt. Hij voegde de daad bij het woord en sprak als bestuurder van de klasse der wetenschappen in 1935 voor het eerst een rede uit in het Nederlands. Verschaffelt zou trouwens lid blijven van de Belgische Academie. Hij werd daardoor ongewild een argument voor de Franstaligen die stelden dat de Vlaamse Academie "*een provinciaal clubje*" was en bovendien overbodig omwille van de tweetaligheid in de Belgische Academie.

Besluit

Verschaffelt behoort tot de selecte kring van internationaal gereputeerde wetenschappers die Vlaanderen heeft voortgebracht. De wetenschappelijke loopbaan van de Gentse natuurkundige is niet te begrijpen zonder de Vlaamse emancipatie-

3. Archief van de RUG, BOL, doos 8, doc. 4, Brief van J.E. Verschaffelt [aan M. Basse], 7 juni (1925).

4. P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (eds.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, deel 2: 1928-1932*, Kapellen, 1975, nr. 199; H. Borginon aan P. Geyl, p. 15.

5. L. WILS, Het ontstaan van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, 1978, nr. 3, pp. 129-143.

strijd in rekening te brengen en dat beperkt zich niet tot de activiteiten die de Vlaamse Beweging op het vlak van de wetenschap en het hoger onderwijs ont-plooidde. De vernederlandsing van de Gentse universiteit was een proces dat in belangrijke mate de levenswandel van Verschaffelt heeft beïnvloed. Het heeft hem de kans gegeven om hoogleraar te worden te Gent en de natuurkunde daar naar de twintigste eeuw te loodsen.

Hiermee bewees hij, wat de natuurkunde betreft, diegenen ongelijk die de vernederlandsing van de Gentse universiteit gelijk stelden met de neergang van het wetenschappelijk peil. Er is weinig reden om niet aan te nemen dat dit oordeel uitgebreid mag worden naar de exacte wetenschappen in hun geheel. In het zog van de vernederlandsing werd de universiteit nieuw leven ingepompt door de aanstelling van Nederlandstalige professoren. De liberale flamingant J.E. Verschaffelt was er één van.

BART VAN CAMP

VAN SCHOONHOVENSTRAAT 60 BUS 2A, B-2060 ANTWERPEN